

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΙΑΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Χριστοδούλου Νικόλαος, MA, PhD, Οργανισμός Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών (Ο.ΕΠ.ΕΚ.)

Λέξεις κλειδιά: ανάλυση λόγου, αφήγηση, σημείωση, Συστημική Λειτουργική Γραμματική, συστημικό δίκτυο, τροπικότητα, ρηματικές δομές (ορισμού, ύπαρξης, δράσης, αίσθησης, γνώσης)

Θεματική ενότητα: έρευνα, σχολικό πρόγραμμα

Περίληψη: Η αυξημένη δημοσιοποίηση των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων και οι αντίστοιχες πιέσεις που δημιουργούνται για την ένταξή τους ως θεματικές ενότητες στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αναδεικνύουν ως ιδιαίτερα κρίσιμο τον τρόπο με τον οποίο αυτά γίνονται αντικείμενο κοινωνικής ευαισθητοποίησης στους μαθητές των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού σχολείου. Η παρούσα εργασία εστιάζεται στη διαδικασία παραγωγής λόγου από τους/τις μαθητές/τριες και στην προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση ανάλυσης του γραπτού αφηγηματικού λόγου των μαθητών/τριών ως μέρους μιας επικοινωνιακής διαδικασίας που μας επιτρέπει τόσο την ποιοτική αξιολόγηση της επιτυχίας ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης όσο και την αξιοποίηση του λόγου ως υλικού διαδικασίας μάθησης. Στα πλαίσια της Ανάλυσης Λόγου (Discourse Analysis) για να περιγράψουμε τη δυναμική της αφήγησης έγινε χρήση συγκεκριμένων στοιχείων της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής.

Σκοπός της εργασίας: Τα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα καταλαμβάνουν τους τίτλους των εφημερίδων και περιοδικών και πολλές φορές μονοπωλούν τα δελτία ειδήσεων (Hajer, Hannigam 1995). Η αυξημένη δημοσιοποίησή τους δημιουργεί αντίστοιχες πιέσεις για την ένταξή τους ως θεματικές ενότητες στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και αναδεικνύει ως ιδιαίτερα κρίσιμο τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντικείμενο κοινωνικής ευαισθητοποίησης στους μαθητές των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού σχολείου. Έχοντας ως αφετηρία αυτή την προβληματική επιχειρήθηκε μία σημειωτική προσέγγιση στην Ε' τάξη, όχι μόνο των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά και βασικών γνώσεων για το περιβάλλον που πολλές φορές χρησιμοποιούνται για την περιγραφή και την εξήγησή τους. Με τον όρο σημειωτική προσέγγιση ορίζεται η δυνατότητα των μαθητών/τριών για 'σημείωση': απόδοση νοημάτων μέσα από μια παραγωγική διαδικασία έκφρασης που περιλαμβάνει έρευνα, λόγο, εικόνα, μουσική και κίνηση (Martin et al, 1998) καθ' όλη τη διάρκεια των διαφορετικών φάσεων εξέλιξης ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Η επικέντρωση της προσοχής των μαθητών/τριών (28 μαθητές/τριες της Ε' τάξης του 129^{ου} Πειραματικού Δημοτικού Σχολείου Αθηνών) μέσα από την αρχική τους ευαισθητοποίηση σε ένα πρόβλημα που αφορά άμεσα τη γειτονιά τους: ο τεράστιος όγκος σκουπιδιών που οφείλεται κυρίως στις δραστηριότητες της ανθαγοράς (περιοχή Προμπονά) και των σχετικών καταστημάτων που βρίσκονται γύρω της, μας έδωσε τη δυνατότητα να εμβαθύνουμε ιδιαίτερα στη ρύπανση και στην ανακύκλωση. Η παρούσα εργασία εστιάζεται στη διαδικασία παραγωγής λόγου από τους/τις μαθητές/τριες και στην προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση ανάλυσης του γραπτού και προφορικού λόγου των μαθητών/τριών ως μέρους μιας επικοινωνιακής διαδικασίας που μας επιτρέπει τόσο την ποιοτική αξιολόγηση της επιτυχίας του προγράμματος όσο και την αξιοποίηση του λόγου ως υλικού διαδικασίας μάθησης.

Μεθοδολογική προσέγγιση: Ένα από τα είδη γραπτής επικοινωνίας που χρησιμοποιήθηκαν είναι η παραγωγή αφηγηματικού λόγου. Οι μαθητές/τριες κλήθηκαν να αφηγηθούν γραπτά στα πλαίσια του γλωσσικού μαθήματος χωρίς όμως να συνδέεται η αφήγησή τους άμεσα με τα περιεχόμενα οποιουδήποτε γνωστικού αντικειμένου, δίνοντάς τους κάποιο έναυσμα το οποίο ήταν ελεύθεροι να το τροποποιήσουν. Θα αναφερθούμε σε δύο συγκεκριμένα παράδειγμα παραγωγής αφηγηματικού λόγου, το πρώτο με έναυσμα: *«Ήταν κάποτε μια λίμνη, πολύ όμορφη, καθαρή, με βατραχάκια, με*

μικρά ψαράκια κι ένα σωρό βότσαλα γύρω της. Ήταν όμως συνέχεια λυπημένη και σκεφτόταν: ‘Όταν μεγαλώσω θα γίνω θάλασσα...’» και το δεύτερο με έναυσμα: «Κάποτε ένα άθλιο, τρισάθλιο, γκρίζο δοχείο απορριμμάτων μέσα στην μπόχα έγειρε στο πεζοδρόμιο και απαρηγόρητο άρχισε να κλαίει...». Η συγκεκριμένη επιλογή έγινε για τρεις λόγους: α) δεν παραπέμπει απαραίτητα στην παραγωγή κειμένου με στοιχεία επιστημονικού λόγου και άρα αποσυνδέεται από κάθε μορφή γραπτής αξιολόγησης που απαιτεί ανάκληση πληροφοριών, β) δεδομένου ότι η αφήγηση είναι και μέρος του προφορικού λόγου ως ένας από τους τρόπους ανταλλαγής πληροφοριών στα πλαίσια της καθημερινής επικοινωνίας, προσδοκούμε την εκφραστική αμεσότητα και οικειότητα των μαθητών/τριών και τον απεγκλωβισμό τους από τις τεχνικές αγκυλώσεις του γραπτού λόγου και γ) λόγω της αμεσότητας του αφηγηματικού λόγου αναμένουμε τη συναισθηματική εμπλοκή των μαθητών/τριών με τις οντότητες στις οποίες αναφέρονται. Προκειμένου να περιγραφεί η δομή της αφήγησης κάθε μαθητή/τριας και για να μπορούμε να ταξινομήσουμε τα διάφορα είδη αφηγήσεων έγινε χρήση των συστημικών δικτύων (systemic networks).

Στα πλαίσια της Ανάλυσης Λόγου (discourse analysis) για να περιγράψουμε τη δυναμική της αφήγησης, δηλαδή την απόδοση νοημάτων μέσα από ταξινομήσεις, κατηγοριοποιήσεις και περιγραφή δράσεων (Halliday, 1993) έγινε χρήση συγκεκριμένων στοιχείων της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής (Systemic Function Linguistics) που έχουν να κάνουν με τα εννοιολογικά περιεχόμενα, τις διαπροσωπικές σχέσεις και την τροπικότητα (modality: ο βαθμός στον οποίο μια ενέργεια ή σχέση περιγράφεται ως βέβαιη, δυνατή ή πιθανή). Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η μονάδα της ανάλυσης δεν περιορίζεται μόνο στο επίπεδο της φράσης, αλλά επεκτείνεται στο επίπεδο του κειμένου λαμβάνοντας υπόψη της στοιχεία όπως η οργάνωση των περιεχομένων του κειμένου και το εξω-γλωσσικό πλαίσιο επικοινωνίας (λ.χ. η συγκεκριμένη σχολική τάξη).

Αποτελέσματα: Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι από τις 28 αφηγήσεις που αφορούν τη λίμνη οι 25 αναφέρονται στην επίλυση ενός οικολογικού προβλήματος που είναι η ρύπανση της λίμνης ή θάλασσας εξαιτίας της ανθρώπινης δραστηριότητας, κάτι που δεν υπονοούνταν στο έναυσμα που τους/τις δόθηκε και από τις 28 αφηγήσεις που αφορούν τον κάδο απορριμμάτων οι 26 αναφέρονται στην επίλυση του προβλήματος των στερεών αποβλήτων μέσω της ανακύκλωσης. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι και η παρατήρηση ότι σε 5 από τις αφηγήσεις που συνδέονται με τη ρύπανση της λίμνης γίνεται η ενσωμάτωση επιστημονικών όρων (κατά μέσο όρο έως και δύο όροι σε κάθε αφήγηση) που αν και προέρχονται από το αντικείμενο των φυσικών επιστημών: *έμβιοι οργανισμοί, υδρόβιος οργανισμός, απόβλητα* και αναφέρονται σε κατηγορίες οντοτήτων συνδέονται με όρους της καθημερινής ζωής ακόμη και με υπερφυσικές ή ‘φανταστικές’ οντότητες, ενώ και στις 26 αφηγήσεις που αναφέρονται στο πρόβλημα της διαχείρισης στερεών αποβλήτων γίνεται ρητή αναφορά στην έννοια της *ανακύκλωσης*.

Στα περισσότερα κείμενα γίνονται σαφείς αναφορές τόσο στους φορείς που είναι υπεύθυνοι για τη ρύπανση ή γενικότερα υποβάθμιση του περιβάλλοντος και μπορεί να είναι άτομα, εταιρείες, οργανισμοί καθώς επίσης και δραστηριότητες (λ.χ. ψυχαγωγία), όσο και στους φορείς που μπορούν να επέμβουν για τη λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και συνήθως είναι η συλλογική προσπάθεια των μη ειδικών, περιβαλλοντικές οργανώσεις και οι επιστήμονες. Σχεδόν σε όλα τα κείμενα που αφορούν τη ρύπανση της λίμνης ή θάλασσας, είναι εμφανής ο συσχετισμός ανάμεσα στη χωρική κλίμακα του περιβάλλοντος και το μέγεθος της οικολογικής καταστροφής. Πολλοί μαθητές/τριες φαίνεται να αντιλαμβάνονται ότι στα περιβαλλοντικά προβλήματα πολλές φορές μια μικρή αιτία μπορεί να οδηγήσει σε κάποιο δυσανάλογο μεγάλο αποτέλεσμα με καταστροφικές συνέπειες για ένα ολόκληρο οικοσύστημα. Μερικοί μαθητές/τριες αμφισβητούν την τυπική αιτιοκρατική σχέση αιτίου-αποτελέσματος με το να αναφέρονται σε παραδείγματα όπου οι συνέπειες της πράξης ενός υποκειμένου επιστρέφουν στο ίδιο το υποκείμενο. Μπορεί ακόμη κανείς να επισημάνει μια αντίληψη για τη φύση ως μιας ολότητας που για την ισορροπία της είναι απαραίτητοι μηχανισμοί ρύθμισης. Η φύση που πολύ συχνά προσωποποιείται και μας μιλά σε

πρώτο πρόσωπο φαίνεται να γνωρίζει καλύτερα, όπου μέσα από μια σειρά δράσεων εξασφαλίζεται η ισορροπία. Η ανθρώπινη παρέμβαση διαταράσσει αυτή την ισορροπία και οι όποιες συνέπειες επιστρέφουν και πάλι στο υποκείμενο της δράσης. Στους περισσότερους μαθητές/τριες υπάρχουν εμφανή γνωρίσματα μιας διαισθητικά αντιλαμβανόμενης συστημικής-ολιστικής σκέψης, λ.χ. με το να αναφέρονται μέσα από παραδείγματα στο ότι το περιβάλλον ανήκει και είναι ευθύνη όλων μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα περισσότερα κείμενα συναντάμε την αναπαράσταση της γνώσης για το περιβάλλον ως μιας αντικειμενικής γνώσης που αντανακλάται στην τροπικότητα των ρημάτων και των προσδιορισμών με μια απόλυτη βεβαιότητα. Παραδείγματα αειφορίας επισημαίνονται σε πολλά κείμενα όπως το ότι πρέπει να δρούμε χωρίς να υποσκάπτουμε το μέλλον των επερχόμενων γενεών και της φύσης. Είναι εμφανής τέλος στους περισσότερους μαθητές/τριες η δυνατότητά τους/τις να διαφοροποιούν την ευαισθητοποίηση από τη γνώση για το περιβάλλον και την παρέμβαση για χάριν του περιβάλλοντος.

Συζήτηση: Μέσα από την ανάλυση των κειμένων των μαθητών/τριών διαπιστώνεται ότι οι οντότητες στις οποίες αναφέρονται μέσα στα πλαίσια των αφηγήσεών τους, δεν ορίζονται μόνο από ρηματικές δομές ορισμού (identifying processes) και ύπαρξης (processes of being), αλλά και ρηματικές δομές δράσεων (material processes) στις οποίες περιγράφεται τι μπορεί να κάνει μια οντότητα (λ.χ. έμβιος οργανισμός) ή τι μπορεί να συμβεί σε αυτή. Έτσι σημαντικές παρατηρήσεις για το ποιες είναι οι αντιλήψεις των συγκεκριμένων μαθητών/τριών για τις οντότητες και έννοιες που αφορούν το περιβάλλον και τα περιβαλλοντικά προβλήματα στα οποίες αναφέρονται, έγιναν με κριτήριο το πώς χρησιμοποιούνται αυτές οι έννοιες/οντότητες μέσα στη διαδικασία παραγωγής λόγου. Επίσης η μελέτη της τροπικότητας σε συνδυασμό με την εμφάνιση ρηματικών δομών αίσθησης, γνώσης (mental processes) λ.χ. *δεν σκέφτονται, όλοι ξέρουν, κανείς δεν το υπολογίζει*, είναι ένας δείκτης που μας περιγράφει το βαθμό στον οποίο η γνώση παρουσιάζεται ως αντικειμενική ή υπο-κατασκευή (υποκειμενική) και άρα μας ευαισθητοποιεί για τις επιστημολογικές αντιλήψεις των μαθητών/τριών.

Βιβλιογραφία:

- Hajer, M. (1995). *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Clarendon Press, Oxford.
- Halliday, M. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. & Martin, J. (1993). *Writing science*. The Falmer Press.
- Hannigam, J. (1995). *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. Routledge.
- Martin, J. & Veal, R. (Eds.), (1998). *Reading Science*. Routledge.